

معرفی نسخه‌ای کهن از قرآن کریم

(مصحف شماره ۳۱۲۹۴ کتابخانه مجلس شورای اسلامی)

کریم دولتی^۱

چکیده

آثار گرانسنگ خطی، از جمله میراث ارزشمند قرون گذشته است که توجه به آنها علاوه بر جنبه فرهنگی و میراث‌داری گذشتگان، می‌تواند بسیاری از زمینه‌های مبهم را روشن کند و برای سؤالات بی‌پاسخ موجود در زمینه‌های گوناگون، پاسخی درخور و شایسته باشد. کتابخانه مجلس شورای اسلامی یکی از مراکز غنی کشور در این موضوع است که معرفی آثار موجود در آن، علیرغم تمام تلاش‌های صورت پذیرفته، هنوز هم راه طولانی‌ای را پیش رو دارد.

یکی از نسخه‌های قرآنی متعلق به این کتابخانه، مصحف شماره ۳۱۲۹۴ است که به جهت تعلق به قرن ششم هجری قمری و دارا بودن قدمتی بیش از هشت قرن، دارای ویژگی‌های حایز اهمیت و جالب توجهی است. در این مقاله، معرفی همه‌جانبه و اجمالی‌ای از این نسخه، صورت گرفته و نتایج مستندی در خصوص کتابت و قرائت قرآن کریم در قرن ششم ارائه می‌شود.

کلید واژه‌ها

قرآن کریم، نسخ خطی، رسم المصحف، نسخه ۳۱۲۹۴ کتابخانه مجلس، قرائت قرآنی.

مقدمه

نسخه ۳۱۲۹۴ کتابخانه مجلس شورای اسلامی، یکی از صدها نسخه قرآنی این مرکز و از جمله هزاران مصحفی است که از قرون میانی اسلامی بر جای مانده است. هر چند صفحات نسخه فعلی، تنها بخشی از کل قرآن است و مشخص نیست که اصل نسخه، شامل متن کامل قرآن کریم بوده است یا خیر، ولی همین میزان موجود نیز دارای مشخصاتی است که مطالعه آن را ارزشمند و نتایج این بررسی را قابل بهره‌برداری علمی می‌گرداند.

در این مقاله، نخست معرفی اجمالی نسخه صورت پذیرفته و در پی آن، تمام شاخصه‌های اصلی مصحف،

^۱ استادیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه مذاهب اسلامی، kdowlati@chmail.ir

شامل: متن، رسم، ضبط، علایم وقف، قرائت، عدّ الآی، خط و تذهیب، بررسی و گزارش شده است.

معرفی اجمالی نسخه

۱- وضعیت نسخه:

این نسخه دارای برجسب ۵۸۹ امین جلد از نسخه‌های خطی، اهدایی جناب آقای سید محمد صادق طباطبائی به کتابخانه مجلس شورای ملی (پیش از پیروزی انقلاب اسلامی ایران) است که با شماره‌های ۳۸۷۵ و ۳۲۵۹ سابق، شماره ۳۱۲۹۴ جدید و شماره ۰۱-۱۵۷۱۰ دیجیتالی در آن کتابخانه نگهداری می‌شود.

۲- سابقه نسخه:

در نخستین صفحه، عبارت «ملک محمد بن صادق الحسینی الطباطبائی ۲۱ شوال ۱۳۳۳» نگاشته شده و در صفحه اولی که متن قرآن از عبارت «فان كانوا اکثر» در آیه ۱۲ سوره نساء آغاز شده است، عبارت «وقف محمد بن صادق الحسینی الطباطبائی ۲۶ شوال ۱۳۳۳» به چشم می‌خورد. در حاشیه صفحات ۸، ۹، ۱۴، ۱۵، ۲۰، ۲۱، ۲۴، ۲۵، ۲۹، ۳۳، ۳۷، ۴۲، ۴۳، ۵۰، ۵۱، ۵۴، ۵۵، ۶۷، ۷۸، ۷۹، ۸۴، ۸۵، ۹۱، ۹۷، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۱۰ و ۱۱۱ متن قرآن، داخل ترنجی عبارت «وقف ارباب» با خط ثلث نگاشته شده است. همچنین در صفحه ۱۵، بین سطور ۲ و ۳، عبارت «ملک محمد بن صادق الحسینی الطباطبائی ۱۶ ذی القعدة ۱۳۳۳» ملاحظه می‌شود که دور کلمه «ملک» دایره‌ای کشیده و آن را بدون خط خوردن به «وقف» تبدیل کرده‌اند که به نظر می‌رسد اشکال نویسنده بوده و در جا درست شده است. بین سطور ۳ و ۴ همان صفحه، عبارت «محمد بن صادق الحسینی الطباطبائی ۵ ربیع الثانی ۱۳۳۸» نیز نوشته شده است. جمع بین تمام موارد نشان می‌دهد ظاهراً مالک نسخه فردی به نام محمد بن صادق الحسینی الطباطبائی از بزرگان و متمولان دوران قاجار (زنده به سال ۱۳۳۸) بوده که هر چند در سال ۱۳۳۳ نسخه را وقف کرده ولی حداقل تا ۵ ربیع الثانی ۱۳۳۸ در اختیار خودش قرار داشته است.

۳- تاریخ نسخه:

کاتب نسخه، ناشناخته است و از طریق کاتب، نمی‌توان به تاریخ نسخه دست یافت ولی کارشناسان، تاریخ تقریبی نسخه را حدود قرن ششم هجری تعیین کرده‌اند که نوع خط و ویژگیهای ظاهری نسخه نیز این احتمال را تقویت می‌کند.

۴- سایر مشخصات ظاهری نسخه:

ابعاد نسخه ۲۳.۱ * ۱۶.۸ سانتی متر می باشد. ۲ صفحه خالی در ابتدا و ۲ صفحه خالی در انتهای نسخه وجود دارد و دارای ۱۱۲ صفحه متن قرآن کریم است. البته در طول زمان و پیش از سال ۱۳۳۳ (زمان وقف نسخه)، برخی از صفحات نسخه در صحافی جا به جا شده است. همچنین در برخی از صفحات نسخه، ریختگی، پارگی، افتادگی و اشکالاتی نظیر آنها وجود دارد.

ویژگیهای نسخه

۱- متن قرآن:

- ۱-۱- این اثر، شامل متن بخشی از جزء چهارم قرآن کریم (از عبارت «هم الظالمون» در آیه ۹۴ سوره آل عمران تا عبارت «و عاشروهن بالمعروف» در آیه ۱۹ سوره نساء) و بدون ترجمه است.
 - ۱-۲- کلمات، عبارات و بخشهایی از متن قرآن دارای اشتباه، جا افتادگی، تبدیل و ابهام می باشد. نمونه هایی از این موارد عبارت است از:
 - ۱-۲-۱- اشتباه و غلط در متن قرآن؛ مانند: «يَغْفِرُوا الذُّنُوبَ» (آل عمران: ۱۳۵) به جای «يَغْفِرُ الذُّنُوبَ».
 - ۱-۲-۲- جا افتادگی در متن قرآن؛ مانند: آیه ۱۳۹ سوره آل عمران که جا افتاده است و با قلمی متفاوت و خطی ریزتر توسط فرد دیگری بعد از آیه ۱۳۸ به آن اشاره شده است.
 - ۱-۲-۳- تبدیل در متن قرآن؛ مانند: «فَرِيقًا» (آل عمران: ۱۴۹) به جای «الَّذِينَ» که بعد از کتابت آن، به «الَّذِينَ» تغییر یافته است.
 - ۱-۲-۴- ابهام در متن قرآن؛ مانند: «وَلَا تَكُونُوا» (آل عمران: ۱۰۵) به خاطر نداشتن نقطه حرف تاء.
- ### ۲- رسم المصحف:
- ۱-۲- در کتابت تعدادی از مواضع در نسخه، رسم المصحف رعایت شده است و بسیاری از کلمات، مطابق با املاي عربی و مخالف با رسم المصحف نگارش یافته است.
 - ۲-۲- موارد ذیل، نمونه هایی از کلماتی است که مطابق رسم المصحف کتابت شده است: ابرهیم (آل عمران: ۹۵) (دانی، المقنع فی معرفة رسم مرسوم مصاحف اهل الامصار، ص ۴۱)، بثلثة (آل عمران: ۱۲۴) (پیشین، ص ۲۷)، الربوا (آل عمران: ۱۳۰) (پیشین، ص ۳۶، ۴۹، ۶۰، ۸۸، ۱۲۰)، مولیکم (آل عمران: ۱۵۰) (پیشین، ص ۷۲)، لا تلون (آل عمران: ۱۵۳) (پیشین، ص ۴۳)، یا ایها الناس (نساء: ۱) (پیشین، ص ۲۵).

۲-۳- موارد ذیل، نمونه‌هایی از کلماتی است که مطابق املاي عربي و مخالف با رسم المصحف کتابت شده است: اینما (آل عمران: ۱۱۲) (پیشین، صص ۷۷-۷۸)، الملائكة (آل عمران: ۱۲۴) (پیشین، ص ۲۵)، اضعافاً مضاعفة (آل عمران: ۱۳۰) (پیشین، ص ۲۰)، جاؤا (آل عمران: ۱۸۴) (پیشین، ص ۳۴)، ثلاث و رباع (نساء: ۳) (پیشین، ص ۲۰). همچنین، عمده آنچه به حذف و اثبات الف مطابق قواعد رسم المصحف بازمی‌گردد، در مصحف مورد بررسی رعایت نشده است.

۲-۴- کلمه «لأنفصوا» (آل عمران: ۱۵۹) بر خلاف رسم المصحف و املاي عربي، کلمه به صورت «لأ انفصوا» نگاشته شده است.

۳- ضبط المصحف:

۳-۱- در این مصحف، مواضع متعددی ملاحظه می‌شود که نمادی برای همزه منفرد و در برخی مواضع برای همزه پایه‌دار وجود ندارد؛ مانند: الانبیا (آل عمران: ۱۱۲)، أَنَا (آل عمران: ۱۱۳)، أَمْوَالُهُمْ (آل عمران: ۱۱۶)، الْبَغْضَا (آل عمران: ۱۱۸)، شَيْئًا (آل عمران: ۱۲۰). از جمله نمونه‌هایی که علامت همزه در کتابت وجود دارد می‌توان اشاره کرد به: وَيَأْمُرُونَ (آل عمران: ۱۱۴)، وَتُؤْمِنُونَ (آل عمران: ۱۱۹). باید توجه داشت برای همزه در اصل نگارش قرآن، هیچ علامتی وجود نداشته و در دوره‌های بعد، در مصحف وارد شده است (دانی، المحکم فی نقط المصاحف، ص ۵۶).

۳-۲- ویژگی‌های علامت‌گذاری این مصحف به شرح ذیل است:

۳-۲-۱- فتحه: به شکل معمول فتحه و در برخی مواضع، تقریباً به صورت افقی روی حرف.

۳-۲-۲- فتحه کشیده: به شکل الف کشیده با فتحه‌ای پیش از آن. در کلماتی مانند «ذَلْكَ» که الف کشیده ندارد، تنها فتحه بر حرف پیش از آن جا که الف باید وجود داشته باشد، کتابت شده است.

۳-۲-۳- کسره: به صورت کسره ایستاده زیر حرف؛ هر چند در بسیاری از مواضع افتاده است و در بعضی از کلمات به صورت معمول کسره که رنگ آن با سایر علائم متفاوت است و احتمال افزایش این شکل در دوره‌های بعد وجود دارد.

۳-۲-۴- کسره کشیده: به صورت یاء با کسره ایستاده‌ای زیر حرف پیش از آن؛ هر چند در بسیاری از مواضع افتاده است.

۳-۲-۵- ضمه: به شکل معمول ضمه روی حرف.

۳-۲-۶- ضمه کشیده: به شکل واو با ضمه‌ای پیش از آن. در کلمه خاصی مانند «وَلَا تَلُونَّ» (آل عمران: ۱۵۳) غیر از ضمه، نشانه دیگری برای کشیده شدن صدای ضمه وجود ندارد.

۳-۲-۷- سکون: به شکل دایره کوچکی روی حرف؛ هر چند در بسیاری از مواضع افتاده است.
 ۳-۲-۸- تشدید: به شکل معمول تشدید روی حرف مشدد. برای نشان دادن ادغام تجویدی تشدید گذارده نشده است.

۳-۲-۹- تنوین: تنوین‌های فتحه، کسره و ضمه به ترتیب به صورت دو فتحه موازی روی هم، دو کسره ایستاده زیر حرف و دو ضمه پشت سر هم نشان داده شده است.

۳-۲-۱۰- همزه وصل: تنها در مواضع معدود و محدودی از علامت صاد کوچک بالای الف برای نشان دادن وصل بودن آن بهره برده شده است و در عمده مواضع، همزه وصل با علامت خاصی مشخص نشده است.
 ۳-۲-۱۱- مد: عموم مدهای متصل و منفصل در نسخه با علامت معمول مد گذارده شده است؛ هر چند در برخی مواضع افتاده است، مانند: لَيَزِدُّوْا اَثْمًا (آل عمران: ۱۷۸).

۴- علایم وقف:

در این نسخه، هیچ علامت و نشانه‌ای برای مشخص کردن محل وقف صحیح وجود ندارد. البته برخی از دوایری که در عنوان «تذهیب» توضیح داده شده است، در محلهای وقف گذاشته شده است.
 ۵- قرائت:

۵-۱- در بسیاری از کلمات و عبارات، بخصوص به جهت اشکال یا نقص در نقطه‌گذاری و علامت‌گذاری حروف و کلمات، ابهام وجود دارد؛ مانند: «بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ» (آل عمران: ۱۸۰) که حرف تاء بدون نقطه کتابت شده و مشخص نیست قرائت آن «بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ» است یا «بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ».

۵-۲- در برخی از کلمات و عبارات، علامت‌گذاری نادرست است و کلمه با هیچ یک از قرائات مطابقت ندارد؛ مانند: «وَلَا يَحْزُنُّكَ» (آل عمران: ۱۷۶) که به صورت «وَلَا يُحْزُنُّكَ» و «وَقَاتِلْهُمْ» (آل عمران: ۱۸۱) که به صورت «وَقَاتِلْهُمُ» کتابت شده است.

۵-۳- موضعی که قطعاً با روایت حفص از عاصم مغایرت دارد، عبارت است از:

ردیف	سوره	آیه	روایت حفص	قرائت اصل نسخه	قرائات بر اساس نسخه
۱	آل عمران	۹۷	حَجُّ	حَجُّ	شعبه، ابو عمرو، یعقوب، ابن کثیر، نافع،

ابوجعفر، ابن عامر					
شعبه، ابو عمرو، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	وَمَا تَفْعَلُوا (مبهم)	وَمَا يَفْعَلُوا	۱۱۵	آل عمران	۲
شعبه، ابو عمرو، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	فَلَنْ تُكْفَرُوهُ	فَلَنْ يُكْفَرُوهُ	۱۱۵	آل عمران	۳
ابو عمرو، یعقوب، ابن کثیر، نافع	قُتِلَ (تغییر یافته)	قَاتَلَ	۱۴۶	آل عمران	۴
ابو عمرو	يَنْصُرُكُمْ	يَنْصُرُكُمْ	۱۶۰	آل عمران	۵
شعبه	رِضْوَانٍ	رِضْوَانٍ	۱۶۴	آل عمران	۶
حمزه	وَلَا تَحْسَبَنَّ (تغییر یافته)	وَلَا يَحْسَبَنَّ	۱۷۸	آل عمران	۷
حمزه	وَلَا تَحْسَبَنَّ	وَلَا يَحْسَبَنَّ	۱۸۰	آل عمران	۸
شعبه، ابو عمرو، ابن کثیر	لَتُبَيِّنَنَّ لِلنَّاسِ	لَتُبَيِّنَنَّ لِلنَّاسِ	۱۸۷	آل عمران	۹
شعبه، ابو عمرو، ابن کثیر	وَلَا يَكْتُمُونَهُ	وَلَا تَكْتُمُونَهُ	۱۸۷	آل عمران	۱۰

۴-۵- دقت در هماهنگی کردن قرائت کلمات مشابه و پیروی از قرائت واحد در نسخه وجود ندارد؛ مثلاً: کلمه «رضوان» در آیه ۱۶۴ سوره آل عمران با ضمه راء و در آیه ۱۷۴ همان سوره با کسره راء کتابت شده است (دانی، التیسیر فی القراءات السبع، صص ۷۲-۷۳؛ النشر فی القراءات العشر، ج ۲، ص ۲۳۸).

۵-۵- این نسخه، قرائتی مطابق با یکی از قرائات سبع یا عشر - بخصوص روایت حفص از عاصم - ندارد.
 ۶-۵- در میان ده موضعی که قرائت نسخه با روایت حفص از عاصم مطابقت ندارد، تطابق با قرائات به این قرار است: ابو عمرو ۷، ابن کثیر و شعبه از عاصم ۶، یعقوب و نافع ۴، ابوجعفر و ابن عامر ۳، حمزه ۲ و سایر قرائات در این ده موضع، مشابه روایت حفص از عاصم هستند. لذا بیشترین نزدیکی با قرائت ابو عمرو می باشد.
 ۷-۵- با این حال، دو موضع انفراد حمزه، یک موضع انفراد ابو عمرو و یک موضع هم انفراد شعبه در نسخه وجود دارد.

۶- عدّ الآی:

۶-۱- در فواصل تمام آیات قرآنی نسخه، علامتی قرار داده شده است که در عنوان تذهیب توضیح داده می شود. تنها در انتهای آیات ۱۳۳ سوره آل عمران و ۳ سوره نساء، این علامت وجود ندارد (دولتی، رساله فی

عدّ الآی و السور المکیة و المدنیة، ص ۶۱۷). در هیچ یک از شیوه‌های شمارش آیات قرآن، در شمارش این دو مورد، اختلافی گزارش نشده است.

۶-۲- غیر از فواصل آیات، نشانه یاد شده در میان تعداد قابل توجهی از آیات نیز وجود دارد. این مواضع

در جدول ذیل گزارش شده است:

ردیف	سوره	آیه	عبارت
۱	آل عمران	۹۵	الله
۲	آل عمران	۹۵	حنیفاً
۳	آل عمران	۹۷	آمنأ
۴	آل عمران	۱۰۲	تقاته
۵	آل عمران	۱۰۳	جميعاً
۶	آل عمران	۱۰۴	المنکر
۷	آل عمران	۱۰۶	وجوه
۸	آل عمران	۱۰۹	و الارض
۹	آل عمران	۱۱۰	بالله
۱۰	آل عمران	۱۱۰	لهم
۱۱	آل عمران	۱۱۱	اذی
۱۲	آل عمران	۱۱۲	من الله
۱۳	آل عمران	۱۱۲	المسکنة
۱۴	آل عمران	۱۱۲	حق
۱۵	آل عمران	۱۱۳	سواء
۱۶	آل عمران	۱۱۴	الآخر
۱۷	آل عمران	۱۱۵	فلن تکفروه
۱۸	آل عمران	۱۱۶	شیئاً
۱۹	آل عمران	۱۱۷	فاهلکته

خيالاً	١١٨	آل عمران	٢٠
اكبر	١١٨	آل عمران	٢١
كله	١١٩	آل عمران	٢٢
آمنّا	١١٩	آل عمران	٢٣
بغيطكم	١١٩	آل عمران	٢٤
تسوهم	١٢٠	آل عمران	٢٥
شيئاً	١٢٠	آل عمران	٢٦
للقنال	١٢١	آل عمران	٢٧
تفشلا	١٢٢	آل عمران	٢٨
قلوبكم به	١٢٦	آل عمران	٢٩
الارض	١٢٩	آل عمران	٣٠
يشاء (دوم)	١٢٩	آل عمران	٣١
مضاعفة	١٣٠	آل عمران	٣٢
و الارض	١٣٣	آل عمران	٣٣
الناس	١٣٤	آل عمران	٣٤
الا الله	١٣٥	آل عمران	٣٥
فيها	١٣٦	آل عمران	٣٦
سنن	١٣٧	آل عمران	٣٧
مثله	١٤٠	آل عمران	٣٨
الناس	١٤٠	آل عمران	٣٩
شهداء	١٤٠	آل عمران	٤٠
الجنة	١٤٢	آل عمران	٤١
رايتموه	١٤٣	آل عمران	٤٢
الرسل	١٤٤	آل عمران	٤٣

شيئاً	١٤٤	آل عمران	٤٤
مؤجلاً	١٤٥	آل عمران	٤٥
نوّته منها (دوم)	١٤٥	آل عمران	٤٦
كثير	١٤٦	آل عمران	٤٧
سبيل الله	١٤٦	آل عمران	٤٨
و ما استكانوا	١٤٦	آل عمران	٤٩
امرنا	١٤٧	آل عمران	٥٠
الآخرة	١٤٨	آل عمران	٥١
سلطاناً	١٥١	آل عمران	٥٢
بأذنه	١٥٢	آل عمران	٥٣
تحبون منكم	١٥٢	آل عمران	٥٤
الآخرة	١٥٢	آل عمران	٥٥
عنكم	١٥٢	آل عمران	٥٦
و الرسول	١٥٣	آل عمران	٥٧
اصابكم	١٥٣	آل عمران	٥٨
انفسهم	١٥٤	آل عمران	٥٩
الجاهلية	١٥٤	آل عمران	٦٠
لك	١٥٤	آل عمران	٦١
هاهنا	١٥٤	آل عمران	٦٢
بيوتكم	١٥٤	آل عمران	٦٣
مضاجعهم	١٥٤	آل عمران	٦٤
الجمعان	١٥٥	آل عمران	٦٥
عنهم	١٥٥	آل عمران	٦٦
قلوبهم	١٥٦	آل عمران	٦٧

و يميت	١٥٦	آل عمران	٦٨
فى الامر	١٥٩	آل عمران	٦٩
على الله	١٥٩	آل عمران	٧٠
لكم	١٦٠	آل عمران	٧١
بعده	١٦٠	آل عمران	٧٢
يفعل	١٦١	آل عمران	٧٣
عند الله	١٦٣	آل عمران	٧٤
و الحكمة	١٦٤	آل عمران	٧٥
مثلها	١٦٥	آل عمران	٧٦
انفسكم	١٦٥	آل عمران	٧٧
للايمان	١٦٧	آل عمران	٧٨
قلوبهم	١٦٧	آل عمران	٧٩
امواتاً	١٦٩	آل عمران	٨٠
فضله	١٧٠	آل عمران	٨١
ايماً	١٧٣	آل عمران	٨٢
رضوان الله	١٧٤	آل عمران	٨٣
و خافون	١٧٥	آل عمران	٨٤
شيئاً	١٧٦	آل عمران	٨٥
شيئاً	١٧٧	آل عمران	٨٦
لانفسهم	١٧٨	آل عمران	٨٧
الغيب	١٧٩	آل عمران	٨٨
يشاء	١٧٩	آل عمران	٨٩
و رسله	١٧٩	آل عمران	٩٠
و تتقوا	١٧٩	آل عمران	٩١

فضله	١٨٠	آل عمران	٩٢
لهم	١٨٠	آل عمران	٩٣
القيامة	١٨٠	آل عمران	٩٤
و الآخرة	١٨٠	آل عمران	٩٥
اغنياء	١٨١	آل عمران	٩٦
حق	١٨١	آل عمران	٩٧
النار	١٨٣	آل عمران	٩٨
قتلتموهم	١٨٣	آل عمران	٩٩
فقد فاز	١٨٥	آل عمران	١٠٠
قبلكم	١٨٦	آل عمران	١٠١
كثيراً	١٨٦	آل عمران	١٠٢
للناس	١٨٧	آل عمران	١٠٣
قليلاً	١٨٧	آل عمران	١٠٤
لم يفعلوا	١٨٨	آل عمران	١٠٥
و الارض	١٨٩	آل عمران	١٠٦
جنوبهم	١٩١	آل عمران	١٠٧
باطلا	١٩١	آل عمران	١٠٨
فقد اخزيته	١٩٢	آل عمران	١٠٩
فآمنّا	١٩٣	آل عمران	١١٠
بعض	١٩٥	آل عمران	١١١
سبيلي	١٩٥	آل عمران	١١٢
عند الله	١٩٥	آل عمران	١١٣
ربهم	١٩٨	آل عمران	١١٤
عند الله	١٩٨	آل عمران	١١٥

آل عمران	۱۱۶	۱۹۹	قلیلاً
آل عمران	۱۱۷	۲۰۰	و رابطوا
نساء	۱۱۸	۱	و نساءً
نساء	۱۱۹	۱	و الارحام
نساء	۱۲۰	۳	و رباع
نساء	۱۲۱	۳	ایمانکم
نساء	۱۲۲	۴	نحلة
نساء	۱۲۳	۶	اموالهم
نساء	۱۲۴	۶	فليستعفف
نساء	۱۲۵	۶	عليهم
نساء	۱۲۶	۷	و الاقربون (دوم)
نساء	۱۲۷	۹	عليهم
نساء	۱۲۸	۱۲	دين
نساء	۱۲۹	۱۲	من الله
نساء	۱۳۰	۱۳	حدود الله
نساء	۱۳۱	۱۶	عنهما
نساء	۱۳۲	۱۷	قريب
نساء	۱۳۳	۱۸	تبتُ
نساء	۱۳۴	۱۸	كفار
نساء	۱۳۵	۱۹	كرهاً
نساء	۱۳۶	۱۹	مبينة
نساء	۱۳۷	۱۹	بالمعروف

۳-۶- بررسی ۱۳۷ موضع بالا، هیچ نظم یا قاعده خاصی را در قرار دادن علامت نشان نمی‌دهد؛ چه این که

بسیاری از آنها محل وقف تام یا کافی‌اند، مانند ردیفهای: ۱، ۱۷، ۸۰، ۱۱۹، ۱۳۰؛ برخی محل وقف حسن‌اند، مانند ردیفهای: ۳۷، ۷۵، ۱۲۶؛ اندکی هم محل وقف نیستند بلکه میان جمله بوده و وقف بر آنها نادرست است، مانند ردیفهای: ۵۴، ۵۷، ۱۲۸.

۴-۶- در سرسوره ابتدای سوره نساء، عبارت «النساء مائة سبعون» درج شده که دقیق نیست؛ چه این که در هیچ یک از شیوه‌های شمارش آیات برای سوره نساء، ۱۷۰ آیه ذکر نشده است و تنها سه عدد ۱۷۶، ۱۷۷ و ۱۷۵ به ترتیب برای شیوه‌های کوفی، شامی و سایر شیوه‌ها نقل شده است (پیشین، ص ۶۱۷).

۷- خط:

۱-۷- تاریخ احتمالی کتابت نسخه (قرن ششم هجری) دوره‌ای است که خط ریحان و محقق، هنوز در اوایل راه تکمیل است. خط محقق نسخه، نشانگر آن است که این نسخه به محدوده جغرافیایی ایران بزرگ تعلق داشته است. خط آیات قرآن این نسخه که محقق است، نیز در مرحله‌ای نابالغ قرار داشته است.

۲-۷- یک‌دست نبودن حروف، اعوجاج در نگارش، کوچک و بزرگی حروف همسان و مواردی از این قبیل، همه دلالت دارند بر سرعت کاتب در کتابت نسخه. به تعبیر دیگر، کاتب در صدد ارائه اثری هنری نبوده است، بلکه قرآنی برای استفاده کتابت کرده است که اقتضای این امر، سرعت در کتابت می‌باشد.

۳-۷- در نگارش الفهائی که از بالا به پایین حرکت می‌کند، دقت زیادی صورت گرفته است. همچنین دوایر حروف را بسیار بامهارت نوشته است.

۴-۷- الفهائی تنها و غیرمتصل را با سرعت و دقت کم کتابت کرده است. این سرعت بالا که از کیفیت هنری کاسته است را می‌توان در سرکش کاف و سر حرف عین نیز مشاهده نمود.

۵-۷- تصرفات شخصی در خط نیز توسط کاتب اعمال شده است؛ از قبیل: یاء متصل در کلماتی مانند «علی» (آل عمران: ۱۰۳) و «الی» (آل عمران: ۱۰۴)، زایده گذاری در ابتدای دندان‌هایی که از سمت راست منفصل است مثل «تهتدون» (آل عمران: ۱۰۳).

۶-۷- سبک نقطه‌گذاری تا حدودی مطابق روش قرن ششم است؛ از قبیل: سه نقطه زیر حرف سین، نقطه زیر حرف دال. در عین حال، یک روش ثابت در نقطه‌گذاری اعمال نشده است.

۷-۷- از علائم تزیینی نیز در خط قرآن استفاده شده است؛ مانند: «ع» زیر حرف عین در برخی کلمات و «ه» بالای هاء در آخر کلمه.

۸- تذهیب:

- ۱-۸- تذهیب نسخه به صورت حداقلی و مربوط به قرن چهارم تا ششم صورت گرفته است.
- ۲-۸- کادر استاندارد و معمول در صفحات قرآن - که امروزه نیز به کار می‌رود - در تمام صفحات این نسخه وجود دارد. فرم کلی طراحی صفحه، به فرم مغولی معروف است.
- ۳-۸- علامت تزیینی به صورت دایره سبز رنگ کوچکی، با نه خط کمانی متصل به هم که از آن منشعب شده است، و نقطه‌های قرمز رنگ بسیار کوچک روی آن در میان متن قرآن و بسیاری از آنها در فواصل آیات، گذاشته شده است.
- ۴-۸- بر خلاف برخی از مصاحف کهن که نشانه فاصله آیات در هر پنج (خمس) و ده (عشر) آیه متفاوت از علامت معمول فواصل آیات می‌باشد، در این نسخه تمام علائم یاد شده، یکسان هستند.
- ۵-۸- در کنار صفحات ۴، ۱۶، ۱۷، ۲۳، ۳۲، ۳۴، ۴۱، ۴۷، ۵۲، ۵۳، ۵۶، ۶۳، ۷۳، ۷۵، ۸۰، ۸۳، ۸۶، ۸۹، ۹۰ و ۹۵ از تذهیبی به شکل ترنج و غیر آن بهره برده شده است.
- ۶-۸- در صفحه ۱۰۰ که ابتدای سوره نساء است، سرسوره‌ای با ادامه ترنجی در حاشیه صفحه قرار داده شده است. داخل سرسوره عبارت «النساء مائة سبعون» درج شده است.

نتیجه گیری

- ۱- علی رغم این که نسخه‌های قرآنی در طول تاریخ مورد استفاده عموم مردم قرار می‌گرفته است، ولی به علت کم بودن آشنایی بسیاری از مردم با متن قرآن یا بی‌دقتی در بهره‌مندی از نسخه‌ها، جا به جایی در صفحات، ریختگی متن، پارگی صفحات و نظایر آنها اتفاق افتاده است.
- ۲- در حدود قرن ششم، رسم المصحف در ایران، به عنوان یک التزام رعایت نمی‌شده است. تبعیت نکردن از یک الگوی واحد، حتی در کتابت یک نسخه از ابتدا تا انتها، شاهد محکمی بر این مدعاست. نقص نقطه‌گذاری حروف متشابه نیز در این دوره، کاملاً مشهود است.
- ۳- اشکال در کتابت و ضعف در نقطه‌گذاری حروف، شاهدهی است بر این که مصاحف، حتی در این دوره هم بیش از کارکرد روخوانی، یادآوری برای قرائت صحیح قرآن بوده‌اند و اصل قرائت قرآن بر اساس حفظ آیات صورت می‌پذیرفته است.

- ۳- در دوره زمانی قرن ششم، ضبط المصحف نیز همانند رسم المصحف، از یک الگوی واحد پیروی نمی- کرده است. قرار ندادن تمام علایم یکی از این ویژگیهاست.
- ۴- چند قرائتی بودن مصحف یا مطابقت آن با اختیار برخی از دانشمندان قرائت در آن دوره، که امروزه تمام ویژگیهای آن قرائت و حتی نام برخی از ایشان روشن نیست، امری شایع می‌باشد و محققان دیگر نیز این را اثبات نموده‌اند.
- ۵- حفظ، نگهداری و کارشناسی نسخه‌های قرآنی کهن، علاوه بر تسلط بر فنون نسخه‌شناسی، امور هنری (خط و تذهیب) و علوم مرتبط با آن، به دانش قرآنی در حوزه‌های مرتبط با کتابت قرآن نیاز دارد تا وضعیت نگهداری و بهره‌مندی از آنها و معرفی میراث کهن قرآنی به جامعه مشتاقان بهبود یابد.

کتاب‌نامه

- ۱- قرآن کریم (بخشی از جزء ۴)، کاتب نامعلوم، با شماره ۳۱۲۹۴ کتابخانه مجلس شورای اسلامی.
- ۲- ابن الجزری، ابوالخیر محمد بن محمد، النشر فی القراءات العشر، محقق محمد علی ضبّاع، بیروت، دار الکتب العلمیه، بی تا.
- ۳- دانی، ابو عمرو عثمان بن سعید، التیسیر فی القراءات السبع، مصحح اوتوبرتزل، بیروت، دار الکتب العلمیه، چاپ دوم، ۱۴۲۶ق/۲۰۰۵م.
- ۴- _____، المحکم فی نقط المصاحف، بیروت، دار الکتب العلمیه، بی تا.
- ۵- _____، المقنع فی معرفه مرسوم مصاحف اهل الامصار، محقق محمد صادق قمحاوی، قاهره، مکتبة الکلیات الازهریه، بی تا.
- ۶- دولتی، کریم (مصحح و محقق)، رساله فی عدّ الآی و السور المکیة و المدنیة (از نویسنده‌ای مجهول)، تهران، کتابخانه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۵ش.